

Sosiaali- ja terveysministeriö
www.lausuntopalvelu.fi – VN/1646/2020

Lausunto sosiaaliturvakomitean välimietinnöstä

Viite: Välimietinnön kuuleminen 16.3.2023 – 23.5.2023.

1. Tausta

Valtioneuvosto asetti 19.3.2020 parlamentaarisen sosiaaliturvakomitean valmistelemaan sosiaaliturvauudistusta kahden eduskuntakauden kestäväälle toimikaudelle. Komiteatyön tavoitteena on sosiaaliturvan rakenteellinen ja toiminnallinen kehittäminen pitkällä aikavälillä. Komitea käsittelee perusturvaa, ansioturvaa, toimeentulotukea, niiden välistä yhteyttä, rahoitusta ja palvelujen nykyistä parempaa yhteensovittamista etuuksiin. Komitea ei käsittele vanhuuseläkkeitä. Komitean ehdotukset koskevat mm. lasten ja perheiden sosiaaliturvaa, työkykyyn ja työkyvyttömyyteen liittyviä etuuksia, työttömyysturvaa, opiskelua ja osaamisen kehittämistä, asumisen tukia, toimeentulotukea, etuus- ja palvelupolkuja sekä sosiaaliturvan toimeenpanoa ja digitalisaatiota. Lisäksi komitea esittää seuraavalle hallitukselle syyperusteisten perusturvaetuuksien yhtenäistämistä ja yhdistämistä ansioturva huomioiden.

2. Saamelaiskäräjien lausunto

2. Toimeenpanon monimutkaisuus ja digitalisaation mahdollisuudet (välimietinnön ehdotukset 3 ja 4)

2.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotuksen 3 valmistelussa?

Sosiaaliturvaa koskevassa selvityksessä saamelaiset tulee huomioida alkuperäiskansana. Selvityksen valmistelussa tulee varmistaa saamelaisten osallisuus huomioiden, että Saamelaiskäräjät edustaa saamelaisia tehtäviinsä kuuluvissa asioissa kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä (Laki saamelaiskäräjistä 1995/974 § 6). Tiedontuotannossa tulee huomioida YK:n TSS-yleissopimusta valvovan komitean vuonna 2021 antama suositus siitä, että Suomen tulisi parantaa tiedonkeruujärjestelmäänsä, jotta se tuottaisi luotettavia, kiellettyjen syrjäntäperusteiden mukaan eriteltyjä tietoja ja jotta pystyttäisiin tunnistamaan ne ryhmät, jotka ovat muita heikommassa asemassa käyttäessään taloudellisia, sosiaalisia, ja sivistyksellisiä oikeuksiaan.

Selvityksen suunnitteluvaiheessa tulee kartoittaa, mitä tietoa erityisesti tarvitaan, jotta sosiaaliturvan toimeenpano edistää saamelaisväestön tosiasiallista yhdenvertaisuutta sosiaalista oikeudenmukaisuutta lisäten. Saamelaisväestön yhdenvertaisuuden edistämisen toteutumista arvioitaessa tulee kiinnittää huomiota saamelaisten kielellisiin oikeuksiin saamen kielilain

(1086/2003) asettamat velvoitteet huomioiden sekä kulttuuriperinnön ja alkuperäiskansaidentiteetin säilyttämisen turvaamiseksi. Perinteisten elinkeinojen merkitys kulttuuriperinnön ja alkuperäiskansaidentiteetin säilyttämiselle on huomattava. Saamelaisten perinteisiä elinkeinoja ovat kalastus, keräily, käsityö, metsästys ja poronhoito sekä niiden nykyaikaiset harjoittamisen muodot. Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevassa puiteyleissopimuksessa (SopS 1-2/1998) sopimuspuolet ovat sitoutuneet edistämään kansallisiin vähemmistöihin kuuluville henkilöille identiteetin säilyttämisen ja kulttuurin kehittämisen kannalta suotuisia olosuhteita. YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevaa yleissopimusta (SopS 7-8/1976, laki 107/76 ja asetus 108/76) valvova YK:n ihmisoikeuskomitean on linjannut, että alkuperäiskansojen kulttuurin suojaaminen edellyttää positiivista erityiskohtelua. Saamelaisten tosiasiallista yhdenvertaisuutta tulee tarvittaessa edistää positiivisella erityiskohtelulla. Positiivisesta erityiskohtelusta on säädetty yhdenvertaisuuslaissa (2014/1325 § 9).

2.2 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotuksen 4 valmistelussa?

Digitalisaation strategiaa valmisteltaessa tulee huomioida saamen kielilain (1086/2003) asettamat velvoitteet. Sähköisen asioinnin palveluita on tarve kehittää siten, että saamenkielisellä väestöllä on yhdenvertainen mahdollisuus omakieliseen asiointiin. Tällä hetkellä saamenkielisten oikeus omakieliseen asiointiin toteutuu digipalveluissa heikosti ja mahdollisuus asioida saamen kielellä on usein käytännössä mahdotonta. Valtakunnallisen digitalisaation ja palveluiden keskittämisen myötä paikalliset asiointimahdollisuudet ja palvelut ovat supistuneet huomattavasti. Nykytilanteessa asioimaan ohjataan valtakunnallisten sähköisten palveluiden pariin. Kuvattu kehitys on johtanut siihen, etteivät monet viranomaiset huomioi toiminnassaan saamen kielilain velvoitteita digitaalisten palveluiden järjestämisen osalta.

Saamen kielilain asettamat velvoitteet tulee huomioida jo alusta lähtien hankittavien tietojärjestelmien määrittelytyön sekä kilpailutusten lähtökohtana. Tietojärjestelmissä tulisi olla käytettävissä tekniset valmiudet saamenkielisen asioinnin kehittämiseen, kuten esimerkiksi saamen kielen erikoismerkit sekä kielen huomioivat asiakirjarakenteet. Tietojärjestelmissä tulisi huomioida saamen kieli asiointi- ja tiedonjakokielenä. Lisäksi tietojärjestelmän tulisi tehdä palvelunjärjestäjälle ja -tuottajalle näkyväksi asioivan valitsema asiointikieli, joka edistäisi mahdollisuutta asioida viranomaisissa saameksi. Saamelaiskäräjien tiedossa on tapauksia, joissa sähköiset laskutus- ja ajanvarausohjelmat ovat lähettäneet vastauksen englanniksi asiakkaille, joiden äidinkieleksi on merkitty saame.

Saamenkielisten palveluiden saatavuutta heikentää saavutettavuusdirektiivien mukaisen saamenkielisen puhesynteetin puuttuminen. Puhesynteesi mahdollistaa kirjoitetun tekstin kuuntelemista. Pohjoissaamen kielelle on kehitetty puhesynteesi, mutta viranomaiset eivät ole voineet ottaa ohjelmaa käyttöönsä teknisten ongelmien vuoksi. Inarin- ja koltansaamen kielille ei ole puhesynteesiä. Puhesynteetin muodostama saavutettavuusnäkökulma on erittäin tärkeä saamelaisväestön näkökulmasta, koska osa väestöstä on luku- ja kirjoitustaidottomia omalla äidinkielellään. Toimivan puhesynteetin puuttuminen asettaa haasteen viranomaisille, joiden tulisi noudattaa sekä saavutettavuuslainsäädännöstä (Laki digitaalisten palveluiden tarjoamisesta 306/2019; HE 41/2022) että saamen kielilaista (1086/2003) tulevia velvoitteita.

Saamen kielilaki velvoittaa, että viranomaisessa saamen kielellä asioivan asiaa käsittelee ensisijaisesti saamenkielentaitoinen työntekijä. Jos viranomaisessa ei ole sellaista saamen kielen taitoista henkilöä, joka voisi käsitellä asiaa, on viranomaisen järjestettävä tulkkaus. Tulkkauksessa voidaan hyödyntää digitalisaatiota esimerkiksi käyttämällä etätulkkausohjelmia.

3. Työkykyyn ja työkyvyttömyyteen liittyvät etuudet (välimietinnön ehdotukset 5, 6 ja 7)

3.2 Mitä muutoksia lainsäädäntöön (erityisesti etuus- ja palvelulainsäädäntö) tulisi tehdä, jotta lainsäädäntö tukisi työ- ja toimintakyvyn ylläpitämistä ja parantamista sekä olemassa olevan työkyvyn hyödyntämistä?

Lainsäädännön avulla tulee pyrkiä edistämään saamelaisväestön tosiasiallista yhdenvertaisuutta. Työ- ja toimintakykyä ylläpitävien ja parantavien palvelujen suunnittelemista ja toteuttamista tulee lainsäädännöllä ohjata siihen, että palvelut toteutetaan alusta alkaen saamen kielen ja kulttuurin mukaisesti. Palveluja tuotettaessa sekä työkykyä arvioitaessa kielelliset ja kulttuuriset erityispiirteet sekä alueelliset ominaisuudet tulee huomioida. Esimerkkeinä edellä mainituista työolosuhteiden erityispiirteiden perinteisissä elinkeinoissa työkykyä arvioitaessa ja elinympäristön huomioiminen kuntoutusta suunniteltaessa ja toteutettaessa.

Poronhoitajien sijaisapulaki tulee uudistaa vastaamaan poronhoitajien tarpeita nostamalla sijaisaputuntien määrä tarvetta vastaavalle tasolle. Poronhoitajalle tulee turvata oikeus sijaisapulomitukseen vuosilomatilanteessa, kuntoutusta ja työkykyä ylläpitävää toimintaa varten, sairaan lapsen hoitoa varten, raskautta, synnytystä sekä vanhempainvapaata, lapsen ja adoptiolapsen hoitoa varten, alle kolmevuotiaan lapsen hoitoa varten sekä varusmiespalveluksen tai siviilipalveluksen suorittamista varten.

Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden lisäämiseksi on olennaista, että saamelaisväestön tosiasiallista yhdenvertaisuutta edistetään tarpeen mukaan yhdenvertaisuuslaissa (2014/1325 § 9) säädetyllä positiivisella erityiskohtelulla. YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevaa yleissopimusta (SopS 7-8/1976, laki 107/76 ja asetus 108/76) valvova YK:n ihmisoikeuskomitean on linjannut, että alkuperäiskansojen kulttuurin suojaaminen edellyttää positiivista erityiskohtelua.

4. Työttömyysturva, työllisyyden edistäminen ja osittainen työllistyminen (välimietinnön ehdotukset 8 ja 9)

4.1 Komitea ehdottaa, että työmarkkinatuen toimivuutta ja uudistamistarpeita selvitetään tilanteissa, joissa työmarkkinoille pääsy tai niille palaaminen on vaikeutunut. Mitä tilanteita ehdotetun selvityksen tulisi koskea?

Saamelaisväestön tosiasiallisen yhdenvertaisuuden ja alkuperäiskansaoikeuksien toteutumiseen sosiaaliturvan toimeenpanossa tarvitaan tutkittua, ajantasaista tietoa. Sosiaaliturvauudistuksen tavoitteena on järjestelmä, joka mahdollistaa työnteon ja sosiaaliturvan yhteensovittamisen muuttuvissa

elämäntilanteissa. Tietoa tarvitaan erityisesti sosiaaliturvan ja saamelaiden perinteisten elinkeinojen (kalastus, keräily, käsityö, metsästyks ja poronhoito) yhteensovittamisen kehittämistarpeista.

Työmarkkinatuen toimivuutta ja uudistamistarpeita koskevassa selvityksessä saamelaiset tulee huomioida alkuperäiskansana. Selvityksen valmistelussa on varmistettava saamelaiden osallisuus (Laki saamelaiskäräjistä 1995/974 § 6). Työmarkkinatuen toimivuutta ja uudistamistarpeita selvitettyä sekä muussa tiedontuotannossa tulee huomioida YK:n TSS-yleissopimusta valvovan komitean vuonna 2021 antama suositus siitä, että Suomen tulisi parantaa tiedonkeruujärjestelmäänsä, jotta se tuottaisi luotettavia, kiellettyjen syrjintäperusteiden mukaan eriteltyjä tietoja ja jotta pystyttäisiin tunnistamaan ne ryhmät, jotka ovat muita heikommassa asemassa käyttäessään taloudellisia, sosiaalisia, ja sivistyksellisiä oikeuksiaan.

5. Opiskelu ja osaamisen kehittäminen (välimietinnön ehdotukset 10, 11 ja 12)

5.1 Komitea ehdottaa, että etuusjärjestelmän tulee tukea ihmisten jatkuvaa oppimista ja edistää osallistumisen tasa-arvoa. Miten etuusjärjestelmää tulisi uudistaa, jotta se parantaisi osallistumisen tasa-arvoa ja tukisi jatkuvan oppimisen palvelujärjestelmän uudistamista?

Perustuslaissa (1999/731 § 17) säädetään oikeudesta omaan kieleen ja kulttuuriin. Säännöksen mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltä ja kulttuuria. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden lisäämiseksi etuusjärjestelmää kehitettäessä on olennaista, että saamelaisväestön tosiasiallista yhdenvertaisuutta edistetään tarpeen mukaan yhdenvertaisuuslaissa (2014/1325 § 9) säädetyllä positiivisella erityiskohtelulla. YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevaa yleissopimusta (SopS 7-8/1976, laki 107/76 ja asetus 108/76) valvova YK:n ihmisoikeuskomitean on linjannut, että alkuperäiskansojen kulttuurin suojaaminen edellyttää positiivista erityiskohtelua.

Osallistumisen tasa-arvon parantamiseksi on tarpeen kartoittaa, miten saamelaisnuoria voidaan kannustaa saamenkielisiin ja -kulttuurinmukaisiin jatko-opintoihin. YK:n lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 59/1991, 60/1991) sisältää useita velvoitteita kohdella lapsia yhdenvertaisesti ilman erottelua, joka perustuu lapsen ja hänen vanhempiansa kieleen, kansalliseen, etniseen, tai sosiaaliseen alkuperään tai syntyperään. Lasten oikeuksien yleissopimusta (CRC/C/FIN/CO/4) valvova komitea on suositellut valtiota varmistamaan, että saamelaislapsilla, myös saamelaiden kotiseutualueen ulkopuolella asuvilla, on oikeus kulttuurisensitiiviseen koulutukseen omalla kielellään. Lapsen oikeudet koskevat jokaista alle 18-vuotiasta lasta. Saamen kielen- ja kulttuurinmukaista toisen asteen ammatillista koulutusta järjestää Saamelaisalueen koulutuskeskus Inarissa, Kaamasessa ja Enontekiöllä ja saamenkielistä lukio-opetusta Utsjoen saamelaislukio. Tulee kartoittaa, miten etuusjärjestelmää hyödyntäen voitaisiin kannustaa saamelaisnuoria positiivisella erityiskohtelulla hakeutumaan saamen kielen- ja kulttuurinmukaisiin jatko-opintoihin asuinpaikkakunnasta riippumatta myös silloin, kun kyseinen oppilaitos ei ole nuorta lähimpänä sijaitseva. Etuusjärjestelmää kehitettäessä tulee huomioida saamelaiden kotiseutualueen alueelliset erityispiirteet, kuten pitkät välimatkat. Lisäksi on tarpeen kartoittaa, miten etuusjärjestelmällä voidaan kannustaa ammattihenkilöstöä erityisesti saamen kielilain (1086/2003) soveltamisalan näkökulmasta saamen kielen ja kulttuurin opintoihin tarvittavan saamenkieli- ja kulttuuritaitoisen ammattihenkilöstön turvaamiseksi.

Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolelle koulutuksen vuoksi muuttaneiden saamelaisnuorten osalta on osallistumisen tasa-arvon lisäämiseksi tarpeen kartoittaa, minkälaisilla keinoilla voitaisiin edistää saamelaisnuorten tosiasiallista yhdenvertaisuutta ylläpitää omaa kieltä ja kulttuuria opiskeluaikana. Etuusjärjestelmää hyödyntäen tulee kartoittaa, minkälaisilla toimilla voitaisiin tukea saamelaiskulttuurin harjoittamista ja saamelaisten perinteisiin elinkeinoinhin osallistumista opiskelujen aikana. Lisäksi tarpeen olisi kartoittaa keinoja kannustaa saamelaisnuoria palaamaan saamelaisten kotiseutualueelle opintojen päätyttyä alueen elinvoimaisuuden ja alueen työvoiman turvaamiseksi.

Nuorten sosiaaliturvaa koskevassa selvityksessä saamelaiset tulee huomioida alkuperäiskansana. Selvityksen valmistelussa on varmistettava saamelaisten osallisuus (Laki saamelaiskäräjistä 1995/974 § 6). Selvitystä koskevassa tiedontuotannossa tulee huomioida YK:n TSS-yleissopimusta valvovan komitean vuonna 2021 antama suositus siitä, että Suomen tulisi parantaa tiedonkeruujärjestelmäänsä, jotta se tuottaisi luotettavia, kiellettyjen syrjintäperusteiden mukaan eriteltyjä tietoja ja jotta pystyttäisiin tunnistamaan ne ryhmät, jotka ovat muita heikommassa asemassa käyttäessään taloudellisia, sosiaalisia, ja sivistyksellisiä oikeuksiaan.

6. Lasten ja perheiden sosiaaliturva (välimietinnön ehdotukset 13, 14 ja 15)

6.2 Komitea ehdottaa lastenhoidon tukien järjestelmän uudistuksen käynnistämistä. Miten ja mistä lähtökohdista lastenhoidon tukien järjestelmää tulisi uudistaa?

Lastenhoidon tukien järjestelmän uudistuksessa huomioidaan lapsen etu ja perheiden valinnanvapaus. Uudistuksen tarpeita kartoitettaessa saamelaiset tulee huomioida alkuperäiskansana. Lasten ja perheiden sosiaaliturvan uudistamistarpeita tulee kartoittaa kiinnittäen huomiota siihen, millä tavoin saamelaislasten ja -perheiden tosiasiallista yhdenvertaisuutta voidaan edistää. YK:n lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 59/1991, 60/1991) sisältää useita velvoitteita kohdella lapsia yhdenvertaisesti ilman erottelua, joka perustuu lapsen ja hänen vanhempiensa kieleen, kansalliseen, etniseen, tai sosiaaliseen alkuperään tai syntyperään. YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevaa yleissopimusta (SopS 7-8/1976, laki 107/76 ja asetus 108/76) valvova YK:n ihmisoikeuskomitean on linjannut, että alkuperäiskansojen kulttuurin suojaaminen edellyttää positiivista erityiskohtelua. Tarvittaessa saamelaisväestön alkuperäiskansaoikeuksien toteutuminen tulee turvata yhdenvertaisuuslaissa (2014/1325 § 9) säädetyllä positiivisella erityiskohtelulla.

Lasten ja perheiden sosiaaliturvan uudistustarpeita tulee tarkastella erityisesti saamelaisten perinteisiä elinkeinoja (kalastus, keräily, käsityö, metsästys ja poronhoito) harjoittavien perheiden osalta. Sosiaalisesti oikeudenmukaisen sosiaaliturvan kehittämiseksi ja toteuttamiseksi tietoa tarvitaan muun muassa siitä, miten sosiaaliturvan toimeenpanolla voidaan lisätä vanhempien tasa-arvoa saamelaisten perinteisiä elinkeinoja harjoittavissa perheissä, mukaan lukien perheissä, joissa vanhemmista toinen harjoittaa perinteistä elinkeinoa ja toinen vanhemmista on ansiotyössä. Järjestelmän toimivuutta tulee tarkastella esimerkiksi saamelaisten perinteistä elinkeinoa harjoittavan vanhemman osa-aikaisen vanhempainvapaan soveltamisen osalta. Poronhoitajien sijaisapulain uudistaminen on merkittävä osa saamelaisperheiden sosiaaliturvan kehittämistä.

Lastenhoidon tukien järjestelmän uudistuksessa huomioidaan lapsen edun ja perheiden valinnanvapauden lisäksi uudistuksen yhteys varhaiskasvatuksen palveluihin ja lasten varhaiskasvatusoikeuden toteutumiseen. Etuusjärjestelmän toimivuutta tarkasteltaessa on syytä kiinnittää huomiota saamelaislasten ja -perheiden kielellisten ja kulttuuristen alkuperäiskansaoikeuksien turvaamiseen. Saamenkielisen ja kulttuurinmukaisen varhaiskasvatuksen merkitys kielen ja kulttuurin jatkumisen turvaajana on merkittävä sekä saamelaisten kotiseutualueella että muualla maassa. Osana järjestelmän toimivuuden tarkastelua on olennaista kartoittaa saamenkielisen ja kulttuurinmukaisen varhaiskasvatuksen laatua ja saatavuutta. Järjestelmän toimivuuden kannalta olennaista on tarkastella, miten järjestelmä huomioi elämäntilanteiden moninaisuuden ja muutokset liittyen varhaiskasvatuspalveluiden käyttöön sekä etuudelta toiselle siirtymiseen saamelaisten perinteisten elinkeinojen ollessa sidoksissa vuoden kierto.

Etuusjärjestelmän toimivuutta kartoittavassa selvityksessä saamelaisväestö tulee huomioida alkuperäiskansana. Selvityksen valmistelussa tulee varmistaa saamelaisten osallisuus (Laki saamelaiskäräjistä 1995/974 § 6). Selvitystä koskevassa tiedontuotannossa tulee huomioida YK:n TSS-yleissopimusta valvovan komitean vuonna 2021 antama suositus siitä, että Suomen tulisi parantaa tiedonkeruujärjestelmäänsä, jotta se tuottaisi luotettavia, kiellettyjen syrjintäperusteiden mukaan eriteltyjä tietoja ja jotta pystyttäisiin tunnistamaan ne ryhmät, jotka ovat muita heikommassa asemassa käyttäessään taloudellisia, sosiaalisia, ja sivistyksellisiä oikeuksiaan.

7. Asumismenot ja asumismenojen korvaaminen (välimietinnön ehdotus 16)

7.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotuksen 16 edistämisessä? Mikä asia tai mitkä asiat on tärkeintä selvittää?

Selvityksessä saamelaisväestö tulee huomioida alkuperäiskansana. Selvityksen valmistelussa tulee varmistaa saamelaisten osallisuus (Laki saamelaiskäräjistä 1995/974 § 6). Selvitystä koskevassa tiedontuotannossa tulee huomioida YK:n TSS-yleissopimusta valvovan komitean vuonna 2021 antama suositus siitä, että Suomen tulisi parantaa tiedonkeruujärjestelmäänsä, jotta se tuottaisi luotettavia, kiellettyjen syrjintäperusteiden mukaan eriteltyjä tietoja ja jotta pystyttäisiin tunnistamaan ne ryhmät, jotka ovat muita heikommassa asemassa käyttäessään taloudellisia, sosiaalisia, ja sivistyksellisiä oikeuksiaan.

8. Toimeentulotuki ja pitkäaikaisen toimeentulotukitarpeen vähentäminen (välimietinnön ehdotukset 17 ja 18)

8.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotusten 17 ja 18 edistämisessä?

Työnteon ja sosiaaliturvan yhteensovittamisessa tulee huomioida saamelaisten perinteiset elinkeinot, jotka ovat merkittävä osa saamelaisten kulttuuriperintöä ja alkuperäiskansaidentiteettiä. Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevassa puiteyleissopimuksessa (SopS 1-2/1998) sopimuspuolet ovat sitoutuneet edistämään kansallisiin vähemmistöihin kuuluville henkilöille identiteetin säilyttämisen ja kulttuurin kehittämisen kannalta suotuisia olosuhteita. Saamelaisten perinteisille elinkeinoille on ominaista, että ne ovat sidoksissa vuoden kierto ja niissä toimeentulo

rakentuu useasta eri lähteestä. Olosuhteet harjoittaa saamelaisten perinteisiä elinkeinoja vaihtelevat vuosittain. Saamelaisten kotiseutualue kattaa Suomen pohjoisimmat alueet, jotka ovat muuta maata alttiimpia ilmastomuutoksen vaikutuksille. Muuttuva ilmasto lisää vuosittaista vaihtelua saamelaisten perinteisten elinkeinojen taloudellisen kannattavuuden osalta vuodenaikojen olosuhteiden muuttumisen, sään ennustettavuuden heikentymisen ja sään ääri-ilmiöiden lisääntymisen myötä.

Sosiaaliturvaa uudistettaessa tulee pyrkiä saamelaisväestön tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistämiseen sosiaalisen oikeudenmukaisuuden lisäämiseksi. YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevaa yleissopimusta (SopS 7-8/1976, laki 107/76 ja asetus 108/76) valvova YK:n ihmisoikeuskomitean on linjannut, että alkuperäiskansojen kulttuurin suojaaminen edellyttää positiivista erityiskohtelua. Tarvittaessa alkuperäiskansaoikeuksien toteutuminen tulee turvata yhdenvertaisuuslaissa (2014/1325 § 9) säädetyllä positiivisella erityiskohtelulla. Sosiaaliturvan toimeenpanossa tulee pyrkiä harkinnanvaraisuutta hyödyntäen edistämään saamelaisväestön tosiasiallista yhdenvertaisuutta. Harkinnanvaraisuutta tulee hyödyntää saamelaisväestön alkuperäiskansaoikeuksien turvaamiseen. Harkinnanvaraisuudella sosiaaliturvan toimeenpanossa on mahdollista esimerkiksi tukea saamelaista perinteistä elinkeinoa harjoittavaa turvatakseen hänen toimeentulonsa ja mahdollisuutensa jatkaa elinkeinon harjoittamista myös elinkeinon kannalta olosuhteiltaan heikomman vuoden jälkeen. Mikäli henkilö joutuu elinkeinon kannalta olosuhteiltaan heikompana vuotena luopumaan omaisuudestaan, vaikuttaa se taloudelliseen pärjäämiseen tulevaisuudessa.

9. Etuus- ja palvelupolkujen toimivuus ja palvelujen tarjoaminen (välimietinnön ehdotukset 19, 20, 21, 22, 23, 24 ja 25)

9.1 Miten työ- ja toimintakyvyn tukemista, seuranta ja arviointia sekä työ- ja toimintakykyä tukevia palveluja tulisi vahvistaa sosiaali- ja terveydenhuollossa?

Etuus- ja palvelupolkuja kehitettäessä tulee työn ja sosiaaliturvan yhteensovittamisen osalta huomioida saamelaisten perinteiset elinkeinot, jotka ovat merkittävä osa saamelaisten kulttuuriperintöä ja alkuperäiskansaidentiteettiä. Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevassa puiteyleissopimuksessa (SopS 1-2/1998) sopimuspuolet ovat sitoutuneet edistämään kansallisiin vähemmistöihin kuuluville henkilöille identiteetin säilyttämisen ja kulttuurin kehittämisen kannalta suotuisia olosuhteita. YK:n ihmisoikeuskomitea on linjannut, että alkuperäiskansojen kulttuurin suojaaminen edellyttää positiivista erityiskohtelua. Sosiaaliturvan toimivuutta tarkasteltaessa on syytä kiinnittää huomiota saamelaisväestön tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistämiseen alkuperäiskansan kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia turvaamalla. Tarvittaessa alkuperäiskansaoikeuksien toteutuminen tulee turvata yhdenvertaisuuslaissa (2014/1325 § 9) säädetyllä erityiskohtelulla. Sosiaali- ja terveydenhuoltolainsäädäntöä uudistettaessa tulee huomioida valtion ihmisoikeuksia valvovilta elimiltä saamat suositukset parantaa saamenkielisiä sosiaali- ja terveystalouksia. Saamenkielisiä sosiaali- ja terveystalouksia parantamaan ovat suosittaneet muun muassa YK:n kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskevaa kansainvälistä yleissopimusta (SopS 37/1970) valvova rotusyrjintäkomitea vuosina 2017 (CERD/C/FIN/CO/23) ja

2013 (CERD/C/FIN/CO/20-22) sekä Euroopan neuvoston alueellisia ja vähemmistökieliä koskevaa yleissopimusta (SopS 23/1998) valvova ministerikomitea vuosina 2018 (CM/RecChL/2018/5) ja 2012 (RecChL/2012/2).

9.3 Mitä muuta tulisi ottaa huomioon alaluvun 5.10 ehdotusten edistämisessä?

Työ- ja toimintakykyä edistävää sosiaaliturvaa kehitettäessä tulee pyrkiä saamelaisväestön tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistämiseen siten, että alkuperäiskansakulttuuria suojataan tarvittaessa positiivisella erityiskohtelulla (Yhdenvertaisuuslaki 2014/1325 § 9). Työ- ja toimintakykyä ylläpitävien ja parantavien palvelujen, kuten kuntouttavan toiminnan ja sähköisen itsearviointivälineen, toteuttamista tulee lainsäädännöllä pyrkiä ohjaamaan siten, että palvelut toteutetaan alusta alkaen saamen kielen ja kulttuurin mukaisesti. Palvelujen toteutuksessa tulee huomioida saamelaisten perinteisten elinkeinojen ja saamelaisten kotiseutualueen erityispiirteet. Esimerkkeinä edellä mainituista saamelaisten perinteisten elinkeinojen erityispiirteet työkykyä arvioitaessa sekä elinympäristön huomioiminen kuntoutusta suunniteltaessa ja toteutettaessa. Toimenpiteiden valmistelu tulee perustua saamelaisten osallisuuteen (Laki saamelaiskäräjistä 1995/974 § 6) sekä riittävään ja ajantasaiseen tietoon saamelaisväestön työ- ja toimintakykyyn vaikuttavista seikoista esimerkiksi saamelaisten perinteisten elinkeinonharjoittajien osalta.

11. Asumis- ja työperusteinen sosiaaliturva ja kansainvälinen liikkuvuus (välimietinnön ehdotukset 28, 29 ja 30)

11.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotusten 28, 29 ja 30 edistämisessä?

Saamelaisalueen (Saamenmaa, Sápmi, Säämi, Sää´mjânnam) ulottuminen neljän valtion alueelle tulee huomioida valtion rajat ylittävää asumis- ja työperusteista sosiaaliturvaa kehitettäessä sekä muita kansainvälisen liikkuvuuden ohjeistuksia laadittaessa. Saamenmaa kattaa saamelaisten asuttaman alueen neljässä valtiossa ulottuen Suomen lisäksi Norjaan, Ruotsiin ja Venäjälle Kuolan niemimaalle. Lainsäädäntöä kehitettäessä ja kehitystyötä alueellisesti priorisoitaessa tulee huomioida, että työskentely naapurivaltiossa on luonteva osa saamelaisten valtioiden rajat ylittävää yhteiskuntaelämää. Saamelaisväestön tosiasiallista yhdenvertaisuutta tulee edistää luomalla lainsäädäntöä, joka ei aiheuta ongelmia saamelaisten yhteiskuntaelämälle rajat ylittävissä tilanteissa. Tarvittaessa alkuperäiskansaoikeuksien toteutuminen tulee turvata yhdenvertaisuuslaissa (2014/1325 § 9) säädetyllä erityiskohtelulla.

16. Mitä muuta haluat todeta sosiaaliturvauudistuksesta?

Sosiaaliturvauudistuksessa saamelaiset tulee huomioida alkuperäiskansana sosiaaliturvaa kehitettäessä, lainsäädäntöä uudistettaessa ja ohjeistuksia laadittaessa. Arvioitaessa saamelaisväestön yhdenvertaisuuden edistämisen toteutumista sosiaaliturvauudistuksessa huomiota tulee kiinnittää saamelaisten kulttuuriperinnön ja alkuperäiskansaidentiteetin säilyttämisen turvaamiseen muun muassa turvaamalla alkuperäiskansan kielelliset oikeudet saamen kielilain (1086/2003) asettamat velvoitteet ja

ihmisoikeuksia valvovien elinten Suomen valtiolle antamat suositukset huomioiden. Työnteon ja sosiaaliturvan yhteensovittamisessa tulee huomioida saamelaisten perinteiset elinkeinot. Tulee huomioida, että saamelaisten perinteisten elinkeinojen merkitys alkuperäiskansan kulttuuriperinnön ja identiteetin säilyttämiselle on huomattava. Saamelaisten perinteisiä elinkeinoja ovat kalastus, keräily, käsityö, metsästyks ja poronhoito sekä niiden nykyaikaiset harjoittamisen muodot. Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevassa puiteyleissopimuksessa (SopS 1-2/1998) sopimuspuolet ovat sitoutuneet edistämään kansallisiin vähemmistöihin kuuluville henkilöille identiteetin säilyttämisen ja kulttuurin kehittämisen kannalta suotuisia olosuhteita. Tarvittaessa saamelaisten alkuperäiskansakulttuuria on suojattava yhdenvertaisuuslaissa (2014/1325 § 9) säädetyllä positiivisella erityiskohtelulla.

Sosiaaliturvaa uudistettaessa tulee huomioida ilmastonmuutoksen vaikutukset saamelaisväestöön. Saamelaisten kotiseutualue kattaa Suomen pohjoisimmat alueet, jotka ovat muuta maata alttiimpia ilmastonmuutoksen vaikutuksille. Ilmastonmuutoksen vaikutuksia saamelaisiin alkuperäiskansana vahvistaa saamelaiskulttuurin tiivis suhde luontoon muun muassa perinteisten elinkeinojen kautta. Olosuhteet harjoittaa saamelaisten perinteisiä elinkeinoja vaihtelevat vuosittain. Muuttuva ilmasto lisää vuosittaista vaihtelua saamelaisten perinteisten elinkeinojen taloudellisen kannattavuuden osalta vuodenaikojen olosuhteiden muuttumisen, sään ennustettavuuden heikentymisen ja sään ääri-ilmiöiden lisääntymisen myötä. Ilmaston lämpeneminen sekä ympäristöolosuhteiden ja kasvillisuuden muutokset vaikuttavat muun muassa käsityöläisten materiaalien hankintaan, talvikalastukseen ja kalakantoihin sekä poronhoidossa eläinten ravinnonsaantiin. Lisäksi muuttuneet olosuhteet lisäävät onnettomuuksien riskiä.

Sosiaaliturvauudistuksen valmistelussa käytettävän tiedon laatua ja määrää arvioitaessa tulee huomioida YK:n TSS-yleissopimusta valvovan komitean vuonna 2021 antama suositus siitä, että Suomen tulisi parantaa tiedonkeruujärjestelmäänsä, jotta se tuottaisi luotettavia, kiellettyjen syrjintäperusteiden mukaan eriteltyjä tietoja ja jotta pystyttäisiin tunnistamaan ne ryhmät, jotka ovat muita heikommassa asemassa käyttäessään taloudellisia, sosiaalisia, ja sivistyksellisiä oikeuksiaan. Sosiaaliturvauudistusta koskevassa valmistelussa tulee varmistaa saamelaisten osallisuus (Laki saamelaiskäräjistä 1995/974 § 6), jotta saamelaisten perustuslaillinen (1999/731) alkuperäiskansaoikeuksien toimeenpano voi toteutua. Saamelaiskäräjät esittää, että parlamentaarisen sosiaaliturvakomitean valmistelutyön tueksi perustetaan saamelaisten sosiaaliturvaa käsittelevä työryhmä.

Useissa Suomen ratifioimissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa suojataan saamelaisten oikeus omakielisiin sosiaali- ja terveystalveluihin. Suomi on saanut suosituksia ihmisoikeuksia valvovalta elimiltä parantaa näitä palveluita. Ihmisoikeuksien valvontaelinten kannanotoissa alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeus nähdään ennen kaikkea välineenä turvata alkuperäiskansojen kulttuuri. Saamelaisen kulttuuriperinnön turvaaminen edellyttää saamelaisten mahdollisuutta hallita mahdollisimman laajasti omaa sosiaalista ja kulttuurista kehitystä sekä osallistua sen suunnitteluun alueellisella ja kansallisella tasolla. Saamelaiskäräjät esittää, että sosiaaliturvauudistuksesta tulisi asian merkittävyyden vuoksi käydä Saamelaiskäräjälain (1995/974) 9 §:n mukaiset neuvottelut.

Tuomas Aslak Juuso
Puheenjohtaja

Kaisa Ruokojärvi
Ma. sosiaali- ja terveyssihteeri

Lausunnosta päätti puheenjohtaja 22.5.2023 kuultuaan I varapuheenjohtajaa. Asian valmisteluun osallistuivat elinkeino-
sihteeri Laura Olsén-Ljetoff, sosiaali- ja terveyssihteeri Anne Länsman-Magga ja kieliasiainsihteeri Marko Marjomaa.

Lisätietoja antaa ma. sosiaali- ja terveyssihteeri Kaisa Ruokojärvi, kaisa.ruokojarvi@samediggi.fi, Tel. +358 (0)10 839
3157 / Mob. +358 (0)40 570 8457